

TÓTH IMRE

Bánffy Miklós a magyar külügyminisztériumban (1921–1922)

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2023.1.6>

Gróf Bánffy Miklós nehéz időszakban, 1921 áprilisától 1922 decemberéig állt a Magyar Királyi Külügyminisztérium élén. Minisztersége idején került sor az első és hosszú ideig egyetlen, ráadásul nagyhatalmi konszenzussal kialakított magyar területi revízióra Sopronban és környékén: ő volt az ehhez kapcsolódó népszavazás előkészítő tárgyalásainak egyik résztvevője. A sokoldalú arisztokrata Kisbán Miklós néven szépiró, grafikus és illusztrátor volt, de a tollforgatás és a képzőművészetek mellett a társzművészetek terén, a színház világában is otthon volt. Az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsaként díszlettervezőként és rendezőként is dolgozott. A róla szóló munkák zöme irodalom- és színháztörténeti szempontok és módszerek alapján dolgozta fel sokrétű munkásságának ezen részét. *Huszonöt év* című emlékiratát Major Zoltán kitűnő bevezető tanulmányával adták ki.¹ Major ebben és más későbbi munkáiban is alapos ismertetését adta a külpolitikus Bánffy Miklósnak is.² Emellett

¹ BÁNFFY Miklós: *Huszonöt év (1945)*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta MAJOR Zoltán. Püski Kiadó, Budapest, 1993. A mű később más kiadásokban is megjelent: BÁNFFY Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai*. Az utószót írta MAJOR Zoltán, jegyzetekkel ellátta KOVÁCS Attila Zoltán, MAJOR Zoltán. Helikon Kiadó, Budapest, 2013; Gróf BÁNFFY Miklós: *Huszonöt év*. Sajtó alá rendezte KOVÁCS Attila Zoltán, MAJOR Zoltán. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2017.

² MAJOR Zoltán: Siker és eredmény – Bánffy Miklós, a külügyminiszter tevékenységének mérlege. In: PAPP Endre (szerk.): *Bánffy Miklós emlékkonferencia, 2013. december 18.* A Magyar Művészeti Akadémia konferenciafüzetei 8. Budapest, 2014. 112–158.

szinte nincs olyan politika- és diplomáciatörténeti munka, amely a két háború közötti korszak első szakaszával foglalkozik, és ne említené a nevét. Fordulatos életének a külügyminisztériumban eltöltött periódusát, pontosabban a minisztériumban elfoglalt pozíciójának gyengeségeit és megítélésének ellentmondásosságát azonban hazai és külföldi források segítségével az eddigieknél aprólékosabban lehet jellemezni. A tanulmány ezek alapján mutatja be Bánffy (kül)politikai kívülállóságát, mely fontos eredményei (mint például a soproni és Sopron környéki népszavazásnak és Magyarország népszövetségi belépésének diplomáciai előkészítésében, valamint a háború utáni európai rendbe való beilleszkedésben játszott szerepe) és emberi magartartása ellenére kudarcok és sikerek elegye.

Bethlen István miniszterelnök 1921 áprilisában, kormánya megalakításakor ajánlotta Bánffy Miklósnak a külügyi tárca vezetését. A kinevezés nem volt minden előzmény nélkül. Bánffy 1919 őszén csatlakozott a Székely Nemzeti Tanácshoz, mely tanácsokkal látta el a Károlyi- és a Berinkey-kormányokat. A hozzá közel álló Bethlen István a tanács külügyi albizottságát vezette, de valójában a teljes szervezet irányításában is ő játszotta a legfontosabb szerepet.³ Kettejükön kívül Klebelsberg Kunó, Perényi Zsigmond, Ráday Gedeon, Khuen-Héderváry Sándor, Hegedűs Lóránt, Teleki Pál és sok más ismert, a magyar politikai, gazdasági és kulturális életben fontos szereplővé váló személy is tagja volt. Bánffy viszonylag jelentős összeget szerzett a kormánytól a Székely Népköztársaság, azaz az önrendelkezés ügyének támogatására.⁴ A tanács azonban, neve ellenére, nemcsak székely, és nemcsak erdélyi ügyekkel foglalkozott, hanem programokat fogalmazott meg, és közreműködött Magyarország diplomáciai kapcsolatainak kiépítésében is, melynek intézményi szerkezetét – a követségek és konzulátusok hálózatával – csupán a trianoni békeszerződés ratifikációja után lehetett felépíteni.⁵ Bánffy tehát

³ CSUNDERLIK Péter–EGRY Gábor–FODOR János–EMILY GIOIELLI–HAJDU TIBOR: *Kérdések és válaszok 1918–1919-ről*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2018. 122.

⁴ HATOS PÁL: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2018. 341.

⁵ Teljes kiépültségről még azt követően sem lehet beszélni.

a háromosztatú külügyi szolgálat létrejötte előtt, 1918–1919 fordulóján Károlyi Mihály megbízásából diplomáciai feladatot vállalt, később pedig a Tanácsköztársaságot követő ellenforradalmi kormányok idején is igyekezett a nyugati országok diplomáciai köreiből kedvezőbb feltételeket kiharcolni Magyarország számára. Eredményt azonban nem tudott elérni.⁶

Bethlen magas fokú bizalmát jól mutatja, hogy a külügyi teendőket a korábbi diplomáciai misszió teljes eredménytelensége dacára is ráruházta. Ez a bizalom nem elsősorban a teljesítmény és az eredményesség elismerésére, még csak nem is Bánffy habitusára, hanem az arisztokrata származású politikusok közötti összetartásra és a személyes viszonyra épült. Bánffyfy gyerekkori barátság fűzte a miniszterelnökhöz, Bethlen felesége, Mocsonyi Margit pedig közeli rokona volt. Bánffy tagja volt annak az „erdélyi eszmei körnek”, amely Bethlen körül gyülekezett, és akivel 1911-ben megalakították az országgyűlési csoportot, amely az erdélyi részek érdekeinek külön védelmére szerveződött. 1919 őszétől egymás szomszédságában laktak, sok közös ebédet és vacsorát költöttek el együtt. Ezek miatt a kinevezése nem okozhatott különösebb meglepetést. A tisztséget 1921. április 14. és 1922. december 29. között töltötte be, ami a korabeli kül- és belpolitikai viszonyok mellett nem is számított rövid időnek. 1919 őszétől 1933 januárjáig, Kánya Kámán külügyminiszteri hivatalba lépéséig – leszámítva a külügyi teendőkkel megbízott miniszterelnököket – összesen tíz külügyminisztere volt az országnak. 1921-ben bárki került is e posztra, feladata nem ígérkezett könnyűnek. Ambiciózus jelöltnek nem csupán a kedvezőtlen külső körülményekkel, hanem azzal is meg kellett küzdenie, hogy a külpolitika irányításában a mindenkori miniszterelnöknek volt döntő szava, és dacára annak, hogy a külügyminiszter hatásköre szerint irányt szabhatott a külügyeknek, Bethlen István hamarosan szinte kizárólagos befolyást szerzett a külpolitika irányításában. Bánffynak ráadásul a minisztérium apparátusával is meg kellett küzdenie. Thomas Hohler budapesti brit főmegbízott

⁶ HORY András: *Bukaresttől Varsóig*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta PRITZ Pál. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 435. (66. lábjegyzet.)

is arról tudósította George Curzon külügyminisztert, hogy nincs olyan alkalmas jelölt, akihez a külügyminisztérium jelentős informális hatalommal rendelkező vezértitkára, a ballhausplatzi rutinnal rendelkező Kánya Kálmán és közvetlen beosztottjai leereszknének.⁷

Politikai támogatottsága szintén csekély volt. Az arisztokrata-ellenes középosztály tagjai és a radikálisok sem reméltek sokat tőle. „Nagy ellenszenvet keltett Bánffy külügyminiszteri kinevezése. Valamikor az opera igazgatója, arisztokrata dilettáns író, sohasem hallottuk, hogy mint erdélyi mágnás tett volna valamit az irredenta eszmékért, nem bízunk benne és hogy ez helyes előérzet volt, később bebizonyosodott. A férfiak sem tartották elég komoly embernek ahhoz, hogy ilyen szörnyű nehéz időkben komplikált politikai kérdéseket megoldjon, vagy csak vezessen is a megoldás felé. Ez volt a Bethlen első nagy személyi tévedése” – írta róla a korszakban közvélemény-formáló keresztyén-keresztény úri középosztály nézeteit tolmácsoló memoáriró Ritoók Emma.⁸

Bánffy 1921 tavaszán egy elszigetelt ország külügyeinek vezetését vette át. Mélyebb összefüggésben a már évtizedes mértékkel mérve is jó ideje elhomályosult magyar külpolitikai gondolkodás, aztán a háborús vereség, majd a békekényszer sokkja, aktuálisan pedig IV. Károlynak sok bajt hozó, elvetélt visszatérési kísérlete miatt is. Az új külügyminiszternek mindenekelőtt hozzá kellett látnia az önálló magyar külügyi szolgálat megszervezéséhez, és helyre kellett állítania a nyugati hatalmakhoz fűződő szálakat. Ebben sokat segített, hogy volt érzéke a diplomáciai ügyekhez, és az elmúlt években egyre jobb személyes, diplomáciai célokra is használható kapcsolatokat épített ki. Idehaza megelőlegezett bizalommal fogadták, külföldön pedig kiváló sajtója volt, és nyugat-európai politikai körökben rutintalansága ellenére alkalmasnak tartották Magyarországnak képviselőjére. Ezek

⁷ Hohler jelentése Curzonnak, 1921. április 18. The National Archives. Foreign Affairs. Political Departments. General Correspondence 1906–1966. Central Hungary. Code 21 File 261. London (a továbbiakban: TNA FO) 371/6137. fol. 156. Kánya szerepéről lásd Tóth Imre: *Egy polgári arisztokrata (1869–1945)*. Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Budapest, 2016.

⁸ Ritoók Emma: *Évek és emberek*. Szerkesztette, a záró tanulmányt és a magyarázó jegyzeteket írta PRITZ Pál. BTK–MTT–NMT, Budapest, 2022. 328–329.

azonban olyan általános várakozások voltak, melyek jobbára közvetett és homályos információk birtokában születtek. Vajon hogyan látták őt és külpolitikai képességeit a politikai élet szereplői és a hazai és Magyarországon működő diplomáciai és külügyi szolgálatok tagjai?

„Schönggeist” – a széplelkű, dilettáns mágnás

Bánffy Miklósról a legtöbb korabeli forrás mint kitűnő műveltségű, de a külpolitikában járatlan, diplomáciához alig értő emberről emlékezik meg. Egy helyütt azt olvashatjuk róla, hogy elsőrangú sakk-, biliárd- és póljátékos, kiváló autóvezető, aki soha nem foglalkozott külügyekkel. Szívesen töltötte az idejét a fővárosban, ahol arisztokrata barátaival nagyvilági életüket élték. Ha nem velük, akkor írók, színészek társaságában mulatta az időt, közöttük érezte igazán jól magát. Ezt Hory András, a vele szemben elfogult diplomata írta róla.⁹ A beállítás akkor is hamis, ha Bánffy (vagy, ahogy ismerősei hívták, Balthazár) fiatal éveiben kétségtelenül okot adott rá, hogy kialakuljon róla a komoly politikai kérdések iránt alig érdeklődő, felelősség nélküli, léha életet élő mágnás képe. Ha ezen a képen idővel sikerült is javítania, annyi bizonyos, hogy a régi ballhausplatzi diplomaták nem sokra értékelték a képességeit. Szakmai kérdésekben a külügyminisztérium belső szolgálatának vezető figuráit, elsősorban Khuen-Héderváry Sándort és Kánya Kálmánt részesítették előnyben. A minisztercserére ráadásul a királyválság következtében viszonylag hirtelen történt, ami az ügyek intézését önmagában is megnehezítette.¹⁰ Bánffy ezenfelül még a politikai alapon kinevezett, gyakran cserélődő külügyminiszterek között is „céhen kívülinek” számított, nem csoda, hogy bizonyos ügyekben megkerülték a személyét. Boroviczény Aladár, IV. Károly kabi-

⁹ HORY András: I. m. 77.; *Hory András visszaemlékezései. A pálya végén.* Kézirat, 1961. MTA Kézirattára, 10864/17.

¹⁰ Praznovszky Iván levele Kányához. Párizs, 1921. április 18. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Külügyminisztérium. (MNL OL KÜM) Rezervált Politikai Iratok K 64 1921-41-204. fol. 7.

netirodájának vezetője szerint a népszerűtlen Bánffynak soha semmilyen szerepe nem volt a közéletben, kinevezésekor (mely állítása szerint rossz fényben tüntette fel a kormányt) politikai újoncnak számított. Boroviczény azonban hallgatott arról, hogy Bánffy igenis rendelkezett politikai előélettel, igaz, hogy az olyan legitimista politikusok előtt, mint amilyenek Boroviczény is számított, egyáltalán nem volt pozitív ez a politikai szerepvállalás. Az igazi problémája tehát az volt, hogy az újonnan kinevezett külügyminisztertől nem volt várható a restauráció gondolatának képviselése.¹¹

IV. Károly első visszatérési kísérlete után Bánffy igyekezett távolságot tartani a legitimista köröktől. A feszült helyzetben az első konkrét feladata éppen a Károly-párti irány kikapcsolása volt mind a külpolitikából, mind a külügyi szolgálatból. Ő maga egyébként a Horthy-korszak elején tovább formálódó Szent Korona-eszme alapján viszonyult a királyság intézményéhez. Úgy vélte, hogy a koronában kifejeződő közjogi egység a világon egyedülálló jelenség, legalábbis a kinevezését követően arról győzködte a *Daily Telegraph* tudósítóját, az európai és amerikai körútjáról naplót vezető Charles à Court Repingtont, hogy a magyarok Szent Koronához való viszonyát rajtuk kívül senki sem értheti. Az ország minden egyes lakosa a Szent Korona védelme alatt áll, ami egyúttal személyes jogainak és szabadságának is záloga. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy Bánffy kinek címezte a mondanivalóját, mely javarészt az angol és a magyar alkotmányosság közötti szoros kapcsolatról szólt. Az mindenesetre a valós meggyőződését tükrözte, hogy a lakosság túlnyomó többsége (szavai szerint az egész ország) a királyság híve, de az aktuális külpolitikai helyzet nem megfelelő arra, hogy a kérdést napirenden tartsák. Mindemelllett a magyarok IV. Károly visszatérési kísérletekor eleget tettek a kötelességeiknek, a kormány pedig bizonyosságát adta annak, hogy nem kívánja megzavarni az európai rendet.¹²

¹¹ BOROVICZÉNY Aladár: *A király és kormányzója*. Ford.: KAJTAR Mária, a jegyzeteket és az utószót írta PRITZ Pál. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 142.

¹² Charles à Court REPINGTON: *After the War. London-Paris-Rome-Athens-Prague-Vienna-Budapest-Bucharest-Berlin-Sofia-Coblentz-New York-Washington*. Constable and Company Ltd., London-Bombay-Sidney, 1922. 166.

Bánffy ennek tanújelét adta azzal is, hogy Gratz Gusztáv korábbi külügyminiszter távozásával egyidejűleg elődje kabinetirodájának vezetőjét, a királyt Svájcba elkísérő Boroviczény Aladárt felmentette a szolgálat alól, május 18-án pedig körrendeletben tájékoztatta a magyar külképviseleteket, hogy a hathavi szabadságon lévő diplomata kizárólag magánjellegű szolgálatot lát el Károly mellett.¹³ Noha Bánffy a legitimizmus kérdésében (is) bölcsőbbnek látta kitérni a nyílt konfliktus elől, folyamatosan szemmel tartotta királyhű arisztokratáit. A fő veszélyforrásnak tartott főnemeseket – mint például ifj. Andrassy Gyulát vagy Pallavicini Györgyöt – pénzük és kapcsolataik miatt azonban nehéz volt távol tartani a külföldi politikai köröktől. A mértékadó angol politizáló csoportokban nem született egységes megítélés a magyar arisztokrácia szerepéről, és bár a legitimizmus gondolata egyáltalán nem állt távol az ottani előkelő társadalmi körök érzelmvilágától, általában megtartották a két lépés távolságot a levitézett régi magyar arisztokrata elit tagjaitól. Ezt a tartózkodó viszonyulást Bánffy is próbálta erősíteni. Amikor minden aggálya ellenére kénytelen volt rábólintani a nyíltan karlista Pallavicini kereskedelmi tárgyalásnak álcázott londoni útjára, diplomáciai úton értesítette a brit kormányköröket, hogy a báró és a mögötte álló körök célja legkevésbé sem az Angol–Magyar Bank ügyeinek intézése, hanem a kormányzó lejárata és a kormány iránti bizalom megingatása. Ugyancsak figyelmeztette az angol kormányt arra, hogy legyen óvatos az általa köpönyegforgatónak tartott Andrassy Gyula intrikáit illetően. Korlátozott lehetőségei és a nyílt összetűzés elkerülése miatt a háttérben próbálta tehát a legitimisták brit politikai kapcsolatait diszkreditálni. Még náluk is jobban aggasztotta, hogy a legitimista politikusok Apponyi Albert hiúságát kihasználva a magyar külpolitika orákulumát is megpróbálták Horthy Miklós ellen hangolni.¹⁴ A népszerűsége csúcán álló Apponyi 75. születésnapját országos rendezvényekkel ünnepelték 1921 májusában, IV. Károly pedig svájci magányában az aranygyapjas rendet adományozta neki. Ráadásul

¹³ BOROVICZÉNY Aladár: I. m. 348.

¹⁴ Athelstan Johnson jelentése Curzonnek, 1921. május 26. TNA FO 371. 6139. C11498/11498/21. fol. 101.

alapításától kezdve ő volt a Magyar Külügyi Társaság elnöke, nem volt tehát mindegy, hogyan nyilatkozik a magyarországi helyzetről. Bánffynak tehát jócskán meggyűlt a baja a hazai legitimizmus magas méltóságú híveivel és a diplomáciai szolgálat megmaradt néhány tagjával is.

A külügyminisztérium apparátusával mégsem ez volt a fő probléma, hanem hogy azt Kánya Kálmán, a minisztérium vezértitkára tartotta a befolyása alatt, aki Bánffyt gyenge kezű dilettánsként kezelte. A gyakran fölényeskedő főhivatalnok mindenkit mélyen lenézett, aki gyengeséget mutatott, ám Bánffyt e tekintetben elrettentő példaként említette.¹⁵ Igaz, hogy utóbbinak minden politikai akcióját a kompromisszumok keresésének szándéka vezette, a sarkos megfogalmazások, a Kányára jellemző kiméletlen stílus távol állt tőle. Kettejük eltérő habitusát jól jellemzi, amit Hory András memoárjában olvashatunk: Hory Szentmiklósy Andor konzuli attasé, a miniszteri kabinet tagjának anekdotikus elbeszélését idézi, mely szerint „Bánffy Miklós hatalmas íróasztala előtt ott áll Kánya és energikus hangvételű levelet diktál a külügyminiszternek. Bánffy íróember lévén formálja a szöveget és papírra veti. Közben bejön Khuen-Héderváry Sándor, aki megjegyzi, hogy ezt így, ebben a formában mégsem lehet, és diplomáciai tapasztalatának széles tárházából idéz egy odavonatkozó történetet, majd távozik. Kánya végül elfogadja Khuen észrevételeit és így fejezik be a levelet.”¹⁶

Bánffy viszont kitűnő intelligenciával, óriási szakmai tudással és ügyismerettel rendelkező, egyszersmind kárörvendő és rosszmájú, uralomvágyó és bosszúálló embernek látta Kányát, aki alaptípusa volt „a »foglalkozásszerű« diplomatának, annak legtökéletesebb, úgyszólván sterilizált formájában”. Munkája és személyisége az „ár- és haszonkalkulációk” eredményét hidegen mérlegelő üzletemberre emlékeztette. Bánffy ennél sokkal érzékenyebb volt az emberi gesztusokra, de kettejüket nem pusztán eltérő attitűdjük különböztette meg egymástól. A kritika a magyar külpolitika téveszmés gondolkodásának is szólt. „A Ballplatz-i

¹⁵ MNL OL K 429. Feljegyzések 1920–1924. 4. cím. fol. 70. és 78.

¹⁶ Hory András: *Bukaresttől Varsóig*. I. m. 77., 88.

múltjából magával hozta azt a nagyhatalmi dölyföt, ami az osztrák diplomácia egyik jellemvonása volt” – írta Kányáról, majd így folytatta: „Ez a gögös önelégültség, ami a nagy Metternich idején talán jogosult lehetett, később azonban már a Monarchiának is nagy kárára volt. Annál oktanabb volt ez a magatartás egy olyan kicsi államnál, mint Magyarország. Még Bécsből származott a gyűlölete a szerbek iránt, az olasz megvetése és egyáltalán az a fensőbbeséges póz, amivel minden újabb államalakulatra lenézett.”¹⁷

Bánffy az igaztalan beállításokkal szemben egyáltalán nem volt rossz tárgyaló, és volt érzéke a diplomáciai ügyekhez. Ezt támasztja alá, amit a beleérző képesség fontosságáról írt: „nem a magunk szemével kell látni, hanem úgyszólván a másik bőrébe kell belebújni, [...] annak szemszögéből kell megítélni a mondanókat.”¹⁸ A visszaemlékezésében pedig az ellen a szemlélet ellen érvelt, hogy a diplomáciában hazudni kell, mert szerinte az hitelvesztéshez vezet. Bizonyos körülmények elhallgatása része lehet ugyan a diplomata eszköztárának, ám valótlant állítani ostobaság, ráadásul aki nem az igazat mondja, nem is tudja azt meggyőzően interpretálni.¹⁹ Látható, hogy az általa vallott módszer szöges ellentétben állt azzal a konspiratív diplomáciai stílussal, amelyet Kánya és társai a magyar külügyi szolgálatba átörökítettek. A személyes ellentéteken, féltékenykedésen tehát túlmutat az a kritikus szemlélet, amellyel Bánffy a „régvi világ” működéséhez és a régi politikai módszerekhez viszonyult.²⁰

Mindezek miatt annyira elmérgesedett közöttük a viszony, hogy Bánffy később kezdeményezte Bethlennél Kánya eltávolítását, de végül annak befolyása és vitán felül álló diplomáciai tapasztalatainak nélkülözhetlensége miatt visszavonulót fűjt, és feladta tervét.²¹

¹⁷ BÁNFFY Miklós: I. m. 114.

¹⁸ BÁNFFY Miklós: *Emlékeimből*. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1932. 87–88.

¹⁹ BÁNFFY Miklós: *Huszonöt év*. I. m. 68.

²⁰ Dolgozatunkban nem térhetünk ki rá, de Bánffy irodalmi tevékenysége, számos műve is ezt a – saját társadalmi rétegével szemben – kritikus magatartást és felfogást tükrözi.

²¹ TÓTH Imre: I. m. 58.

Ami Bánffy külföldi megítélését illeti: ismertsége szűk körű volt, de elismertsége abban a szűk körben nem mondható rossznak. Az a kevés hír, ami terjedt róla, inkább kedvező volt. Művelt úriembernek tartották, és szívesen látott vendégnek számított nyugati – elsősorban angol – politikai körökben. Szerette Párizst is, ahol szintén kedvezően vélekedtek róla, kiváló sajtója volt, és tökéletesen alkalmasnak tartották Magyarország képviselőjére. Ez már akkor kiderült, amikor párizsi magyar követként merült fel a neve 1920 októberében.²²

A magyarországi helyzetet közelebbről ismerő külföldi diplomaták nehezen találtak azonban igazi támpontot, amikor beszámolóikban addigi pályáját kellett felvázolniuk. Tudták, hogy kormány megbízottként felügyelte a magyar színházi- és operaélet fellekvárait, de az utolsó Habsburg király neobarokk koronázási szertartását rendező gróf egyike volt azoknak az erdélyi nagybirtokosoknak, akik egy meghaladni kívánt rendszert testesítettek meg. A műveltség és a kapcsolatok – ahogy ezt Károlyi Mihály és Apponyi Albert példája is jól mutatta – a háború után csak igen korlátozott külpolitikai eredményeket hozhattak.

Ennél érdekesebb kérdés volt, hogy az addig csekély külpolitikai aktivitást mutató Bánffy milyen irányban és mekkora mértékben képes hatást gyakorolni a miniszterelnök által uralt külügyekre. Franz Egon Fürstenberg budapesti német követ úgy fogalmazott: „ausenpolitisch kein unbeschriebenes Blatt” (külpolitikai szempontból nem teljesen üres lap),²³ de ezenkívül csak annyit írt Bánffyról, hogy a külföld jó ismerője, akinek jelentős szerepe volt a franciákkal folytatott tárgyalások megkezdésében. Azt is megjegyezte ugyanakkor, hogy az elmúlt hónapok eredménytelensége és az ebből következő csalódások miatt nem várható, hogy egyik elődjéhez, Csáky Imréhez²⁴ hasonlóan egyértelmű nyugati orientációt fog követni. Amint később bebizo-

²² PRAZNOVSZKY Iván: *A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével*. A bevezetőt és a jegyzeteket írta ZEIDLER Miklós. OlvasóSarok Kiadó, Budapest, 2012. 68.

²³ Fürstenberg jelentése, 1921. április 17. Bundesarchiv, Berlin R707/141 Vertretung der Reichsregierung in München. Ungarn Band. 1. 1922. április – 1923. március. fol. 33–34.

²⁴ Csáky Imre külügyminiszter (1920. szeptember 22. – december 16.).

nyosodott, a csalódás inkább Fürstenberg grófot érthette, Bánffy ugyanis mindvégig kitartott angol és francia orientációja mellett.

Ez pontosan látható abból, hogy a kinevezése utáni első pillanatától igyekezett bizalmat teremteni maga iránt a nyugat-európai, különösképpen francia politikai körökben. Érdeemes megjegyezni, hogy emiatt sem részesült vállveregetésben a németek iránt elfogult Kánya és társai részéről, de mivel a győztes hatalmak bizalmának megszerzése volt a tét, amiben a franciák jóindulata nélkülözhetetlen volt, a kezdeményezés mögött Bethlen István miniszterelnök állt. Noha Bánffy a francia követ előtt arról beszélt, hogy Magyarország mindenben a francia külpolitikával egyetértésben fog dolgozni,²⁵ az erre irányuló próbálkozások nem sok sikerrel kecsegtettek. Külügyminiszterként szeretett volna az első helyen Párizsba látogatni, de diszkréten közölték vele, hogy szerencsésebb lenne, ha az utazását elhalasztaná. A bizalmas tanácsot látszólag elfogadva, a franciabarátnak tartott Teleki Pált bizta meg, hogy oldja a Magyarországgal szembeni feszültséget a francia (és a brit) fővárosban, és informálódjon a magyar külpolitika terveivel kapcsolatos nézetekről.²⁶ Közvetett módon azonban arra lehet következtetni, hogy Bánffy nem adta fel tervét, és a nyár (feltehetően július) folyamán, szabadságát kihasználva, nem hivatalosan mégis elutazott Párizsba. Erre utal, hogy egyik hivatalos levelében Emmanuel de Perettivel, a francia külügyminisztérium politikai ügyeinek igazgatójával folytatott beszélgetésére hivatkozik.²⁷ A változatlanul fontosnak tartott közeledésnek azzal is nyomatékot kívánt adni, hogy a francia parlament magyarbarát csoportjának megalakulására válaszul a magyar nemzetgyűlésben azonnal fölvetette egy franciabarát csoport megalakításának az ötletét.²⁸

²⁵ ROMSICS Ignác: Bethlen István külpolitikája, 1921–1931. *Századok*, 1990/5–6. 578.

²⁶ ORMOS Mária: „Soha, amíg élek!” Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1990. 97.

²⁷ Uo. 104.

²⁸ Hamelin tábornok jelentése a magyarországi helyzetről, 1921. augusztus 1. In: ÁDÁM Magda–ORMOS Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről III. 1920–1921*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. Irszám: 121.

Wilfrid Athelstan Johnson, a budapesti angol főmegbízott helyettese úgy jellemezte Bánffyt, mint aki – noha már korábban feltűnt a közéletben – csak a forradalmakat követően került a politika előterébe. Abból a kevés hírből, ami eljutott róla a brit képviselőre, ugyancsak sovány következtetésekre futotta. Ezek szerint kereskedelmi kérdések iránt is érdeklődik, és angliai látogatása során sikerült egy brit olajcég támogatását is megszereznie a magyarországi kőolajkutatók számára. 1920-ban ugyanis Bánffy kétszer is járt Londonban azzal a feladattal, hogy brit politikai és pénzügyi támogatást szerezzen Magyarországnak számára. Ennek érdekében a Citybe is be kellett jutnia, és volt egy ajánlat a zsebében a hazai kőolajkutatók koncessziójáról.²⁹ Tárgyalt a Snowden tőzsdei ügynökség képviselőjével is, személy szerint pedig valószínűleg nem bánta volna – huszonöt évvel később legalábbis azt vallotta –, ha az angol tőke befolyása megerősödik Magyarországon.³⁰

Kétségtelen tehát, hogy az angol tőkés csoportok érdeklődésének felkeltésében szerepe volt, az azonban, hogy gazdasági és kereskedelmi kérdések iránt érdeklődött, erős túlzás. Johnson hézagos ismeretei mindazonáltal nem a brit diplomácia gyengeségéről árulkodnak, hanem arról, hogy az új külügyminiszter valóban alig vettette észre magát a nemzetközi politikai életben, ismertsége még a politikai mezőny átlagához képest is viszonylag szerény volt. Fürstenberg megérezésével szemben Johnson mindenestre határozottan angolbarátnak látta, és ennek megfelelő politikát is várt tőle. Okos, udvarias úriember – írta róla –, és csak remélni lehet, hogy sikeres vezetője lesz a külügyminisztériumnak.³¹

A sikerességnek azonban csak az egyik zálogát jelenthették a kvantitásban szerény, minőségben azonban jól alakuló kül- és belpolitikai kapcsolatok. Az eredményesség másik garanciáját az

²⁹ Végül az Angol–Perzsa Olajtársaság 1920-ban kapott is engedélyt zalai és somogyi olajforrások felkutatására, de a kitermelésig már nem jutott el, visszadta a koncessziót.

³⁰ BÁNFFY Miklós: *Huszonöt év*. I. m. 36.

³¹ Annual Report, 1920. Athelstan-Johnson. Budapest, 1921. június 16. TNA FO 371. 6140. C1207-21-22.

intézményi mechanizmusok és az apparátus ismerete, valamint a külügyi szolgálat kulcsfiguráival kiépített bizalmi viszony jelentette. Ebben viszont Bánffy-nak – láthattuk – komoly fogyatékoságai voltak.

Kényszerek és szerény lehetőségek

A magyar külpolitika első világháború utáni fő feladata az országnak az új európai rendbe való beillesztése volt. Bánffy Miklós elkötelezett híve volt ennek a politikának, mert ebben látta az ország talpon maradásának egyedüli biztosítékát. Trianonnal kapcsolatban reálpolitikusként gondolkodott, és azt tartotta szem előtt, hogy a kétségbeejtő helyzetben lévő ország elkerülje a további nemzetközi elszigetelődést. A londoni *Daily Telegraph* szerint a magyar kormányok nem szalasztottak el egyetlen alkalmat sem, hogy a trianoni szerződés megsemmisítését követeljék. Ez alól az egyetlen kivételt Bánffy jelentette,³² aki nem sokkal a kormány megalakulása után nemcsak arról győzködte a francia követet, hogy Magyarország elfogadja a rá kiszabott békefeltételeket, hanem személyes találkozásukon azt is közölte, hogy a kormány *véglegesnek* tekinti a trianoni szerződést.³³ Parlamenti bemutatkozó beszédében ezt nem mondhatta ugyan, ám igencsak mértéktartóan fogalmazott. Óvott az illúzióktól, és tekintettel az erőviszonyokra, reális alapokon álló külpolitikai programot hirdetett, hogy az ország megmaradt erejét ne „meddő küzdelmekre” fecsérelje. Több mint tíz hónappal a béke aláírását követően Bánffy és miniszterelnöke előtt világos volt, hogy a területi követelések napirenden tartása időszerűtlen és terméketlen hadakozáshoz vezet. E jőzan megfontolás szerint új gazdasági és kereskedelmi megállapodásokat kell kötni, és ezek segítségével megszilárdítani az ország anyagi erejét, amit elsődleges feladatának tekintett. Ugyancsak időszerűtlen volt azonban annak a gazdasági térnek a helyreállításáról be-

³² Magyar Távirati Iroda (a továbbiakban MTI), Bizalmas értesítések, 1922. szeptember 2.

³³ ROMSICS Ignác: I. m. 578.

szélni, amely Magyarország számára a legkézenfekvőbb volt. A sokszínű és egymást kiegészítő gazdaságú területeket összefogó Osztrák–Magyar Monarchia megszűnt. Az egykori dunai állam strukturális adottságaiból következő komparatív előnyök kölcsönös kihasználása pedig a helyén létrejött államok és piacok között politikai okok miatt nem volt lehetséges. Bánffy ezért a Németországgal, Svájjal és Lengyelországgal kötött szerződéseket hozta fel példának, a szomszédos országok közül egyedül Ausztriát említette név szerint. Beszélt természetesen a szomszéd államokhoz fűződő viszony javításáról (amit a Károly-féle kísérlet után szükségszerűnek ítélt), és a „békekötés keretein belül” rendezendő nyitott kérdésekről, melyek közül gyakorlati és területi szempontból egyedül a nyugat-magyarországi megyék hovatartozása számított lezáratlannak.³⁴ Beszédéből egyértelműen kiderült, hogy szerinte a négy év háborúskodás, a forradalmak, a hatalmi érdekek és a szomszéd országok nyomásának árnyékában nincs más út, mint hogy az ország eleget tesz a békefeltételeknek, az ország erőforrásainak gyengesége miatt pedig csekély erőit a magyar kisebbség védelmére koncentrálja.

Ez nem azt jelentette, hogy nem adott volna hangot a békeszerződéssel szembeni tiltakozásnak, időnként egészen hatásosan. A sikerbe vetett hit ellenben kevés volt, Bánffy pedig túl pesszimista ahhoz, hogy ezen a téren komoly reményeket dédelgessen. Később mégis korrigálnia kellett a nézeteit. A nemzetközi konszenzussal kialakított revízióra végül adódott lehetőség, igaz, a veszteségekhez mérten csak igen csekély mértékben, a nyugati határszélen. A módosítást elsősorban az angoloktól várta, de mivel elvi alapként egyelőre csak a Millerand-féle kísérőlevélből indulhatott ki, tudta, hogy több múlik a franciák jóindulatán. A kevés bizakodásra okot adó esemény egyike az volt, amikor 1921. augusztus 10-én Jules-Camille Hamelin, a budapesti francia tábornoki küldöttség vezetője nagyon melegen méltatta a francia–magyar kapcsolatok alakulását. A magyar külügyminiszternek és honvédelmi miniszternek adott villásreggelijére meghívta Maurice Fouchet francia főmegbízottat, Gorton

³⁴ *Nemzetgyűlési napló, 1920. IX. kötet. 502. (188. ülés, 1921. május 10.)*

és Ferrario tábornokokat, az angol és az olasz katonai misszió vezetőit, valamint a szerb és a román katonai attasét. Hamelin a beszéde közben hirtelen egy papírt vett elő, amelyből a trianoni béke igazságtalanságáról szóló néhány mondatot olvasott fel. El lehet képzelni, hogy a jelen lévő szerb és román katonai küldöttek ereiben megfagyott a vér, miközben a magyar külügyminiszter arca láthatóan felderült. A szerb attasé aggodalmas pillantásokat vetett Fouchet-ra, aki azonban pókerarccal ült a helyén, és semmilyen meglepetést nem árult el, amiből arra lehetett következtetni, hogy Hamelin széljegyzete nem véletlenül hangzott el. Ez annál meglepőbb volt, mivel Millerand miniszterelnökségét követően a francia külügyminisztériumban a magyarbarát Maurice Paléologue helyén a magyarellenességéről elhíresült Philippe Berthelot került a főtitkári székbe, aki egyértelműen a formálódó, Romániával kibővült kisantantot támogatta.³⁵

Bánffy mindenesetre kihasználta az alkalmat, hogy a határ kérdését a lehető leghamarabb ismét napirendre vegye. Augusztus 25-én, a Budapesten dolgozó nagyhatalmi főmegbízottak nevében tárgyaló brit Hohlerrel találkozott, hogy a magyar–román határ megállapításáról tárgyaljon vele. Ekkor a Millerand által írt kísérőlevélre hivatkozva követelte, hogy a szintiszta magyar városok, mint Arad, Nagyszalonta, Nagyvárad, Szatmárnémeti és környékük kerüljenek Magyarországhoz. Hohler olasz és francia kollégája véleményét tolmácsolva kijelentette, hogy a kísérőlevél csupán apróbb változtatásokra adhat lehetőséget, nincs tehát mód nagyobb határkiigazításokra. A megingathatatlan nagyhatalmi álláspont dacára a beszélgetés a magyar érdekek szempontjából kedvező hatást váltott ki a megbízottakból. „Úgy vélem, kollégáimat sem kevésbé döbbenette meg Bánffy követeléseinek jogossága” – írta jelentésében Hohler, hozzátéve, hogy ennek ellenére igyekeztek hűen képvi-

³⁵ A francia–magyar kapcsolatok alakulásáról és a francia diplomaták magyarországi tevékenységéről részletesen lásd ABLONCZY Balázs: Francia Közép-Európa-politika a két világháború között. In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002. 25–37.; KECSKÉS Gusztáv: *Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2014.

selni a Legfelső Tanács álláspontját. Miközben a brit tisztában volt a Millerand-levél csekély jelentőségével, Bánffy érvei mélyen elgondolkodtatták, és megígérte, hogy az elképzeléseit a külügyminiszter elé terjeszti, amit meg is tett azzal, hogy azok érdemesek az alapos megfontolásra. Nem is hagyta annyiban a dolgot, és másnap Eyre Crowe helyettes külügyi államtitkárnak is jelentette a Bánffyval folytatott beszélgetés tanulságait, valamint, hogy komoly kétségei támadtak a korábban igazságosnak vélt magyar–román határvonalról. Vajon ezeknek a városoknak az átengedése politikai döntés-e, vagy sem, és a brit kormány ezt elfogadja-e? – tette fel a kérdést Hohler.³⁶ A válasz – ha érkezett – bizonyára nem volt megnyugtató számára, de nem kizárt, hogy Bánffynak ez a szereplése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Hohler a nyugat-magyarországi válság legsúlyosabb napjaiban bizalmat szavazott neki, közvetve pedig legalább Ausztriával szemben előmozdította a béke revízióját. Bánffy a nyugat-magyarországi felkelés kirobbanása után, 1921. augusztus végén ugyanis jó politikai érzéssel felajánlotta lemondását a miniszterelnöknek, aki nem fogadta el azt. A gesztussal azonban enyhített a kormány felelősségének terhén, egyszersmind – mivel a győztes hatalmaknak a kritikus napokban nem hiányzott egy bizonytalan kimenetelű külügyminiszter-csere – saját pozícióját is megerősítette. Ezután kedvezőbb helyzetben folytathatta Bethlen oldalán a Burgenlandról szóló tárgyalásokat, és közösen sikerült elérniük, hogy népszavazás döntsön Sopron és környéke hovatartozásáról.³⁷

Ennél többet akkor sem Bánffy, sem más nem tudott elérni, ami megszilárdította a keserű felismerést, hogy el kell fogadni

³⁶ Hohler Cursonnek, 1921. augusztus 25. TNA FO 371/7622 No. 403. és Hohler Eyre Crowe-nak, 1921. augusztus 26. TNA FO 371/7622. C17176/16841/21. fol. 69.

³⁷ A kérdés diplomáciai vonatkozásairól a teljesség igénye nélkül lásd FOGARASSY László: *A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története. Soproni Szemle*, 1982/1. 1–19.; ORMOS Mária: *Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban, 1921.* Gordiusz Kiadó, Győr, 1990.; Gerald SCHLAG: „Aus Trümmern geboren...” (*Burgenland 1918–1921*). Burgenländisches Landesmuseum, Eisenstadt, 2001; Soós Katalin: *Burgenland az európai politikában (1918–1921)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971; TÓTH Imre: *Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilsontól Hitlerig.* Kronosz Kiadó, Pécs, 2021.

az európai békerendszer Magyarországra kényszerített feltételeit. Bánffy egyértelmű álláspontja mellől elvileg eddig sem tágitott, mindazonáltal az egyetlen területen, ahol lehetősége volt rá, azaz Nyugat-Magyarországon mégiscsak bojkottálta a békeszerződés területi rendelkezéseinek a végrehajtását. Bánffy úgy vélte, Magyarországnak fel kell adnia a Romániával és Jugoszláviával szembeni területi követeléseit, és csupán a kisebbségi jogok szavatolását követelnie külön szerződésekben a két államtól. Az egyetlen állam, amellyel szemben területi igényei vannak, Csehszlovákia, ám vele is tárgyalásos úton kívánja rendezni a Csallóköz ügyét.³⁸ A külügyminiszter célja természetesen nem az elszakított területekről való teljes lemondás volt, hanem az, hogy Magyarország és saját maga politikai kapcsolatait szilárddá tegye, és megnyerje a francia diplomácia támogatását, melyre az ország nemzetközi elszigeteltségének mérséklése érdekében nélkülözhetetlen szükség volt.

A magány oldása. Mérközések a Dísz téren és Európában

Bánffy elképzeléseiben azonban egyre inkább magára maradt, a külügyminisztériumban pedig személy szerint is magányossá vált. „Azt kellett látnunk, hogy újra távolodunk minden önkritikától, sőt minden valólátástól is, és ismét süllyedünk vissza abba az ideológiába, ami a világháború elindulása előtt uralkodott minálunk. Minden bajt és hibát csakis magunkon kívül keressük, és szemet hunyunk saját vétkeink fölött. Azt kellett látnunk, hogy a magyar jövőt egyedül a múltnak visszaállításában keressük” – írja minisztersége alatt szerzett benyomásait még negyedszázadnyi tapasztalattal megtoldó tudás birtokában 1946-ban.³⁹ Ez a két háború közötti revíziós gondolat kritikája Bánffynál, akit persze akkorra már a terület-visszaszerző magyar külpolitikai program totális megsemmisülést hozó kudarca is megkeserített. A két világháború közötti Magyarország nem-

³⁸ ROMSICS Ignác: I. m. 578.

³⁹ BÁNFFY Miklós: *A magyar politika kritikája*. Töredékes kézirat. 1946 (?), Ráday Levéltár, 4/d. 3.

zetközi helyzetére visszatekintve jól látta, hogy az önfelmentés és a problémák elfedése milyen zsákutcába terelte a belpolitikai tényezők által erősen befolyásolt magyar külpolitikát. „Azt hittem – panaszolja –, hogy meglátja valaki, hogy a Trianon utáni politika mozgalmái: a »mindent vissza« és a »nem, nem, soha«, valamint a legitimista és szabadkirályválasztó jelszavak helyettesítik most a századforduló közjogi csatakiáltásait, ugyanúgy elkendőzik a magyar közvélemény előtt a valóságot, ugyanúgy csak személyi tusakodások foglalják el a politikusok figyelmét – egykor Tisza és Andrássy, most Bethlen és Gömbös viaskodása –, a polgári társadalom pedig ugyanazt a könnyelmű farsangot járja, amit 1914 előtt járt.”⁴⁰

A szöveg keletkezésének időpontjában már megtörtént az illúzióvesztés, Bánffy azonban ahhoz a körhöz tartozott, melynek tagjai nem az ország második háborús összeomlásának hatására, még csak nem is a magyar külpolitika zsákutcába fordulása után vagy közben világosodtak meg. Kétségtelen, hogy Sopron a magyar revíziós politika sikere volt, bár nemzetközi jogi alapjait a titkos kormánytámogatásban részesülő nyugat-magyarországi felkelőharcok némiképp porózussá tették. A háborús társvesztéssel szemben kivívott revízióknak azonban belátható időn belül nem volt folytatása. A nyugat-magyarországi kérdés külpolitikai sikere után Bánffy a miniszterelnökkel egyetértésben azon dolgozott, hogy az ország nemzetközi elszigeteltségét enyhítse. Közben saját politikai magányát is megpróbálta oldani, és a külügyminisztériumban is erősíteni igyekezett a pozícióit, kevés eredménnyel. „Mindent szabotálni próbáltak, ami újítást és modernebb szellemet be akartam vezetni. Az egész adminisztráció a bécsi Ballplatz iskoláját követte, persze annak nagy hagyományai nélkül” – írta a visszaemlékezésében, nem hagyva kétséget afelől, hogy az egész mögött elsősorban Kánya állt.⁴¹

Az 1918 végén megalakult minisztérium személyi állománya igen heterogén volt, ráadásul előfordult, hogy az első időkben felvett tisztviselők szolgálati rangja a kölcsönös előléptetéseknek

⁴⁰ Uo. 7.

⁴¹ BÁNFFY Miklós: *Huszonöt év*. I. m. 113–114.

köszönhetően magasabb volt, mint a később odaérkező, ámde tapasztaltabb és képzetesebb munkatársaké.⁴² Noha parlamenti bemutatkozó beszédében kinyilvánította, hogy támaszkodni kíván az egykori közös külügyminisztérium szakembergárdájára (ami miatt főként kisleftoldali oldalról támadások is érték), Bánffy szerette volna megreformálni, és iskolázott, új beosztottakkal feltölteni a szervezetet, már csak azért is, hogy a vele szemben állók súlyát csökkentse. Annak dacára, hogy a külügyminisztérium – 1921. október 12-én rendeletileg szabályozott⁴³ – ügybeosztása szerint a minisztérium személyzeti beosztása és a külképviseletek személyi ügyei az Elnöki Osztály, és annak vezetője, Ambrózy Lajos hatáskörébe tartoztak, ezekre Kányának jelentős informális befolyása volt. Utóbbi és társai ellenállásán a reform meg is bukott, az átalakításhoz Bánffynak sem kellő ereje, sem elszántsága nem volt, sőt 1922 áprilisában Kányát nevezte ki helyettesévé.⁴⁴

Legendő forrás híján ráadásul alig lehetett jó képességű, alkalmas embereket megfizetni. A diplomáciai szolgálat ellátásához pedig szükség volt megfelelő anyagi háttérre, a jelentős magánvagyonnal rendelkező arisztokrata családok tagjai azonban a diplomáciai pálya általános presztízscsökkenése miatt távol tartották magukat a szolgálattól. Zömük legitimista lévén, a Horthy-rendszerrel szembeni fenntartásai is hozzájárultak a tartózkodásukhoz. Az apparátus újabb tagjainak tapasztalatlansága, vagy – ahogy Fürstenberg konstatálta – „bizonyos magasabb beosztású minisztériumi tisztviselők gögje és beképzeltsége”⁴⁵ miatt tehát nehéz volt megfelelő, különösen pedig Bánffy alapter-

⁴² A magyar külügyi szolgálat történetéről Pritz Pál számos kiváló tanulmányában ír részletesen. Lásd PRITZ Pál: *A magyar külügyi szolgálat keletkezése és története 1930-ig*. In: Uő: *A magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995. 37–56.; ill. Uő (szerk.): *Iratok a Magyar Külügyi Szolgálat történetéhez*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

⁴³ 13.095/1.–1921. Rendelet a m. kir. külügyminisztérium ügybeosztása tárgyában. *Külügyi Közlöny*, 1921/4. (október 17.) 53–57.

⁴⁴ 5365/1a.–1922. Rendelet a m. kir. külügyminisztérium ügybeosztása tárgyában. *Külügyi Közlöny*, 1922/8. (május 1.) 64.

⁴⁵ Fürstenberg jelentése. Budapest, 1921. június 19. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Politische Abteilung II. Politik 8. Band 1.

mészetéhez, beállítottságához alkalmazkodó, a külügyminiszter törekvéseit támogató tisztviselőket kiválasztani.

A külpolitika irányítását kézben tartó Bethlen István árnyékában, a Dísz téren pedig kívülállóként munkálkodó miniszter hiába kínlódott, egyetlen fontos kérdésben sem jutott előre. Két rendelete tanúskodik arról, hogy a minisztérium osztályvezetői számos külföldi kiküldetést rendeltek el anélkül, hogy erről a hivatal számvevőségét értesítették volna.⁴⁶ Noha a sok utazás számos kiadással járt, saját szakállukra intézkedő beosztottjai nem pusztán az anyagi források szűkössége és a minisztérium szőrösszívű pénzügyi vezetőinek kellemetlenkedései miatt ingerelték Bánffyt. Többször kellett ugyanis tapasztalnia, hogy alárendeltjei a tudta nélkül tárgyaltak, fontos ügyekről nem tájékoztatták, vagy éppenséggel nem neki, hanem Kányának engedelmeskedtek.⁴⁷

A párizsi magyar képviselőt vezető Praznovszky Iván bizalmas magánleveleiben a minisztérium „stabilitást képviselő” vezetőitkárát közvetlenül tájékoztatta a kényesebb ügyekről, és a „legszigorúbban titkos jelentésekkel el nem intézhető, fontosabb dolgokban” – leegyszerűsítve a minisztérium bürokratikus szervezetén át vezető utat – egyenesen hozzá fordult.⁴⁸ Praznovszky azt is kifejezetten meghagyta, hogy munkatársai távolléte esetén minden bizalmas ügyben Kányát keressék.⁴⁹ Utóbbi az általa hozzá nem értőnek tartott politikai felettéseit – Bánffyt is – rendre kikapcsolta a döntésekből, és a visszatartott információk bir-

⁴⁶ 4401/1a.–1922. rendelet. *Külügyi Közlöny*, 1922/5. (március 28.) 46.

⁴⁷ BÁNFFY Miklós: *Huszonöt év*. I. m. 115., 139.

⁴⁸ Praznovszky levele Kányához Párizs, 1921. április 18. MNL OL KÜM K 64 1921-41-204. fól. 4.

⁴⁹ Worasitzky Olivér tájékoztatása Kányának, MNL OL KÜM K 64 1921-41-4 52. Praznovszky és Kánya bizalmas viszonyát megalapozta, hogy előbbi az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztériumának 5. osztályán, közismertebb nevén a Literarisches Bureau-n dolgozott. Innen látták el hírekkel és információkkal a külföldi és a hazai sajtót, tájékoztatták a minisztérium vezetőit a külföld hangulatáról, azokról a részletekről, amelyek az egyes országok hivatalos külpolitikáját befolyásolták. Ugyanitt szerkesztették a hivatalos politikai interjúkat és közleményeket. A Literarisches Bureau-ba futottak be a legfontosabb külföldi sajtótermékek. Kánya ugyanennek az osztálynak volt a vezetője 1910–1914 között. TÓTH Imre: I. m. 32.

tokában érvényesítette nézeteit, amivel tartósan megkerülhetlenné tette saját személyét. Miközben Bánffy nem tájékoztatta az összes kérdésről, az ő kezén minden fontos ügy átment. A miniszternek címzett és a miniszter kabinetjében iktatott leveleket már 1920-tól neki és Khuen-Héderváry Sándornak mutatták be. Intézkedett azonban külföldi diplomaták visszahívásáról, tartotta a kapcsolatot a miniszterelnökséggel, közreműködött a külképviseletek szervezésében, irányításában. Mindezek mellett a kiadások egy részét is ellenőrizte, és a tízezer koronát meg nem haladó kifizetésekre vonatkozóan utalványozási jogkörrel rendelkezett. Ellentmondást nem tűrő természete, iskolázottsága és pozíciója miatt a külügyminisztériumi alkalmazottak elsősorban neki engedelmeskedtek, közülük sokan – legalábbis ellenfelei szerint – a saját kreatúrái voltak.

A saját apparátusa részéről finoman szólva csekély támogatást élvező miniszter a kinevezése után gyakorta azt a diplomáciai metódust követte, amelynek 1919–1920 során maga is eszköze volt. Félhivatalos úton is igyekezett minél nagyobb rokonszenvet ébreszteni Magyarország iránt, és támogatást szerezni külpolitikai céljai eléréséhez. Ennek érdekében kiterjedt lobbitevékenységbe kezdett, számos megbízottat küldve külföldre, akik azonban nem feltétlenül járultak hozzá az ország külpolitikai érdekeinek érvényre juttatásához. Bánffy második külföldi (angliai) missziója után ezt bizonyosan másképp gondolta, ráadásul a szolgálat tagjainak kikerülésével olyanokra támaszkodhatott, akiknek a személyes lojalitásában jobban bízhatott. Kritikusai szerint azonban a túl sok lobbista átláthatatlanná tette a külügyi apparátus törekvéseit, sőt azt a benyomást keltezte, hogy a magyar külpolitika szervezetlen módon működik. A politikusoknál, gazdasági szereplőknél, sajtómunkásoknál kilincselők között ráadásul több kalandor, vagy legalábbis a megélhetését kereső ember volt.

Annyi bizonyos, hogy Magyarország nemzetközi helyzete megváltozott 1919–1920 óta, és ez az intézményesített külkapcsolatokra közvetlen hatással volt. Az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésével önállóvá vált, és háborús vesztes Magyarország jó ideig nem küldhetett diplomáciai státuszban lévő követeket,

pontosabban megbízottjait nem fogadták követi minőségben. Az ország a Huszár-kormány elismerésével, majd a békekötéssel jogot nyert arra, hogy ha megszorításokkal is, a nemzetközi közösség elismert jogú tagja legyen, állandó külképviseleteket nyitott, diplomatái ott tevékenykedtek a győztes államok fővárosaiban. Azzal, hogy Bánffy továbbra is különmegbízottjaira kívánt támaszkodni, előre kivívta a külügyi apparátus rosszallását. Különösen a szolgálat régi tagjai figyelték féltékenyen, hogy mellettük mások is beleavatkoznak a diplomáciai ügyekbe. „Most már csakugyan kérdés, érdemes-e nekem politikai akciókat csinálni, képviselőkkel, politikusokkal összeköttetéseket fenntartani, mikor pont csak velem nem csináltaknak külpolitikát, és hogy ennyien össze-vissza dolgozván érdemes-e áldozatokat hozni az én összeköttetésem érdekében” – tette fel a korántsem költői kérdést a párizsi képviseletet vezető Praznovszky Iván Kánya Kálmánnak. A Bánffyt nyíltan kritizáló levélből a deprimáltság mellett a személyes sértettség, állásféltes és a panasz tónusa is kihallható, ami valószínűleg zene volt a nagyhatalmú külügyi vezértitkár füleinek. Praznovszky szerint ideje lenne szakítani a Károlyi-éra be nem vált szisztémájával, és azzal, hogy boldog-boldogtalan rontja Magyarország politikai hitelét, különösen, hogy a forradalmi felfordulások dacára Nyugaton ezekben a kérdésekben még mindig éppoly konzervatívan gondolkoznak, mint annak előtte.⁵⁰

Praznovszkynak ezek szerint aligha lehetett panasza az olyan miniszteri szintű kétoldalú és nemzetközi találkozók ellen, amelyekből Bánffy ugyancsak kivette a részét. (Persze Kányával jól lehetett füstölgögni a miniszter dilettantizmusa miatt, függetlenül attól, hogy az éppen milyen formában tört felszínre.) A sok ország képviselőinek részvételével zajló, multilaterális tárgyalások egy olyan kiváló kommunikációs képességekkel és intelligenciával rendelkező politikus számára, mint Bánffy, jó alkalmat teremtettek arra, hogy kapcsolatait a diplomáciai színtéren elmélyítse, vagy akár meg is sokszorozza. Több ilyen találkozón részt venni

⁵⁰ Praznovszky levele Kányának, 1921. május 26. MNL OL K 64 1922-7-116. fol. 63.

annyit jelentett, mint megérezni az *esprit de corps*, azaz az ösztartozás szellemiségét, amelyből odahaza a rendszer zártsága miatt a magyar külügyminiszter alig érezhetett valamit.

A bezártságból való elmozdulásra természetesen elsősorban az országnak volt nagy szüksége. Erre 1922. április végén–májusban Genovában nyílt némi lehetőség. Bánffy az olasz kikötővárosból hazautazó Bethlen István megbízásából vett részt az Európai Gazdasági és Pénzügyi Konferencián, melyen azonban a vesztes Magyarország képviselőinek csak igen kevés szerep jutott. A kirekesztett helyzetben a magyar külügyi vezetés megpróbált kétoldalú tárgyalások révén kitörni a diplomáciai karanténból. Nemes Albert quirinali követ már Bánffy elutazása előtt puhatolózott az olasz külügyminiszter kabinetfőnökénél egy miniszteri eszmecsere lehetőségéről. A külügyminisztérium vezetése szerette volna, ha Bánffy a konferenciát megelőzően meghívást kap a vendéglátó kormányhoz Rómába, de ebben az olaszok nem voltak partnerek.⁵¹ A kezdeti kudarc ellenére a magyar külügyminiszter nem tétlenkedett olaszországi tartózkodása alatt. Tárgyalt Salvatore Contarinivel, az olasz külügyminisztérium főtitkárával a Románia és Magyarország közötti olasz közvetítés lehetőségeiről. Felkereste cseh kollégáját, Beneš, és indítványozta, hogy folytassák a királyválság idején megszakadt kétoldalú tárgyalásokat. Ugyanott találkozott Momčilo Ninčić jugoszláv külügyminiszterrel is, és rávette, hogy négyszemközt vitassák meg a két ország közötti vitás kérdéseket.⁵² Titkos tárgyalásokat folytatott Georgij Csicserin szovjet külügyi népbiztossal is a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok felvételéről. Többszöri sikertelen próbálkozás után Lloyd George brit miniszterelnök társalgójáig is eljutott. A konzultációk, néha inkább diskurálások nem hoztak konkrét eredményeket, de fontos epizódjai voltak Bánffy külpolitikai aktivitásának. Leszámítva néhány hivatalos találkozót, inkább magánbeszélgetéseket kezdeményezett, ahol egyenrangúbb félként elegyedhetett szóba a többi szereplővel, mint ha a megnyomorított Magyarország külügyminisztereként

⁵¹ Nemes római követ jelentése, Róma, 1922. március 3. MNL OL K 64 1922-24 t. (9.d.) 92. res/pol. 1922.

⁵² MTI Bizalmas értesítések, 1922. május 19., május 6.

tette volna. A légkör, amelybe csöppent, tulajdonképpen kiáltó ellentétben állt az ország nemzetközi helyzetével. Mint a vesztes Magyarország külügyminiszterének nem sok dolga akadt a hivatalos üléseken. Az otthoni gáncsoskodások után a Ligur-tenger partján mégis olyan közegben találta magát, ahol nem érezte reménytelennek, hogy partnerekre találjon. Hat hét alatt harmincnégy nemzet képviselői jelentek meg a városban, Bánffy pedig, ha tehette, külön kapcsolatot teremtett velük. Megmutatta nekik a műveltségét, tárgyalókészségét, amivel az ország ázsióján is próbált emelni, de önmagát is pozicionálta a nemzetközi politika világában.

Lemondás és kudarcok

A genovai konferencia eseményeire tekintve tehát nem konok és célratörő külpolitikust látunk. Nem véletlen, hogy a kormány politikájától jobbra állók több kérdés kapcsán bíralták, és megalkuvónak tartották az általa képviselt külpolitikát. Igaz volt ez úgy a Sopron ügyében kialakudott (és kevesellt) kompromisszumra, mint a beilleszkedési politika egészére, beleértve ebbe az ország népszövetségi felvétele érdekében tett erőfeszítéseket.

A számtalan kritika miatt visszavonulása már korábban is többször felmerült. 1921 őszén, a nyugat-magyarországi felkelés és a párizsi követi poszt betöltése kapcsán került szóba a távozása. A külügyminisztérium 1921. augusztus elején értesítette Maurice Fouchet francia főmegbízottat, hogy meg kívánja nyitni párizsi képviselőtét. A szokások szerint Bánffy előzetesen tájékoztatta a franciákat a követség vezetőjének személyéről. A kiválasztott Praznovszky Iván volt, akit egyelőre ügyvivőként akartak kiküldeni Párizsba. Fouchet azonban meg volt győződve róla, hogy Bánffy saját magának készítette elő a terepet, és miniszteri megbízásának lejártával, illetve a kormány közelgő bukása után átveszi a párizsi követség vezetését.⁵³ A külügyminisztérium 1921 szeptemberében valóban tájékoztatta a franciákat Bánffy

⁵³ PRAZNOVSZKY Iván: I. m. 82.

tervezett kinevezéséről, mellyel – az indoklás szerint – a követi posztnak kívántak nagyobb súlyt adni. Az 1921 novemberében kinevezett Jean Doulcet budapesti francia követ az őt éppen helyettesítő Fouchet-hoz hasonlóan ítélte meg Bánffy művelt személyiségét, a francia kultúra iránti fogékonyságát, és ajánlotta, hogy Párizs adja meg a hozzájárulást a követküldéshez.⁵⁴ 1921 decemberében Bánffy mégis követté léptette elő Praznovszkyt, ami nem jelentette azt, hogy lemondott volna a párizsi misszióról. A tapasztalattal és a párizsi poszt betöltéséhez kellő súllyal nem rendelkező diplomata kinevezését nemcsak ő, hanem Khuen-Héderváry és Kánya is csak átmenetinek tekintette. Bánffy négy szemközt megállapodott az addig követségi tanácsosi rangban szolgáló Praznovszkyval, hogy nemsokára Prágába helyezteti, és ő veszi át a helyét.⁵⁵ A fiatal diplomata azonban jól megmelegedett Párizsban, és amikor elmozdítása időszerűvé vált, nem akart megválni a posztjától. A kérdés legközelebb 1922 nyarán került napirendre, miután sokan nem nézték jó szemmel, hogy a dörzsölt és tapasztalt Apponyi helyett a miniszterelnök Bánffyra bízta a genfi népszövetségi tárgyalások vezetését. Augusztusban a francia sajtóban már szállingóztak a hírek arról, hogy távozni kényszerül, esetleg éppen Párizsba, ám ezt a Havas hírügynökség cáfolta.⁵⁶ Ennek dacára Bánffy szeptemberi genfi tartózkodása idején több lap is tényként közölte a lemondását és párizsi követté történő kinevezését. Magyarország népszövetségi felvétele szempontjából egyértelmű sikert hozó tárgyalásai alatt idehaza már komoly támadások érték a nemzetgyűlés külügyi bizottságában az Andrássy-féle kereszténypártiak és a szociáldemokraták részéről,⁵⁷ és a kormánypárt októberben tartott értekezletén pedig már a miniszterelnök is foglalkozott a kérdéssel. Az elégedetlenkedők hangja akkor már rég túlhallatszott a Dísz téri palotán és a pártvacsorákon, és nemcsak a miniszteri, hanem a kulcsfontosságú párizsi követi posztra is alkalmatlannak tartották. Úgy vélték, tétlen, koncepciótlan és gyenge. Bethlen azonban

⁵⁴ Uo. 89.

⁵⁵ Uo. 86–87.

⁵⁶ MTI Bizalmas értesítések, 1922. augusztus 31.

⁵⁷ *Pesti Napló*, 1922. szeptember 6. 2.; *Jövő*, 1922. augusztus 29. 5.

egyelőre kitarzott mellette, holott a hivatalos cáfolatok ellenére állítólag akkor már döntöttek a külügyminisztérium élén bekövetkező változásokról.⁵⁸ Bánffy a genfi tanácskozást otthagya Párizsba vonatozott, hogy a magyar követség frissen megvásárolt épületét szemrevételezze, és annak felújításával kapcsolatban tanácsokat adjon. Élénk figyelmének háttérében nem pusztán a művészi érdeklődés állt. Időt és fáradságot nem kímélve nyilvánvalóan a saját követi posztjához vezető utat egyengette. A kísérleten élcelődő *Magyarság* című lap ezt még azzal is megtoldotta, hogy Bánffy személyesen jelent meg Raymond Poincaré miniszterelnök előszobájában, és feldúltan tárgyalt annak titkárával, mivel főnöke nem volt hajlandó őt fogadni. Ezt utóbb Bánffy és Doucet francia követ is cáfolta. A dologból sajtóper lett, mely végül egyezséggel zárult a *Magyarság* szerkesztője, Milotay István és az egykori külügyminiszter között.⁵⁹ Annyit azért Bánffy is elismert, hogy rövid időre bebocsátást kért és kapott Laroche-hoz, a francia külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjéhez. Hogy mi célból, azt nem árulta el. Azt pedig csak bizalmasan tette hozzá, hogy Laroche átnézett rajta, és úgy tett, mintha nem is hallaná, mit beszél hozzá.⁶⁰

Poincaré miniszterelnököt a budapesti francia követség titkára, Louis de Robien is felvilágosította a követi várományos személyéről, kiemelve műveltségét és szellemességét. „Művész, és olyan ember, akinek ízlése van – írta róla – [...] jól ismeri a nyelvünket és beszédébe néha idejétmúlt fordulatokat fűz, ami egészen különös bájt ad mondandójának. [...] Nagyon kifinomult és tökéletesen csiszolt ember, aki egyúttal hanyag, hosszú, hátrafésült hajával, művészien kötött nyakkendőjével egyszerre nagyúr és bohém.” A francia diplomata szerint Bánffy a párizsi szalonok kedvence lesz, de épp ez a csiszolt és könnyed stílus az, amellyel a legtöbb kárt okozhatja, ha a magyar „hazafias gyűlöletet egye-

⁵⁸ MTI Bizalmas értesítések, 1922. szeptember 28.

⁵⁹ *Az Est*, 1923. június 14. 4.

⁶⁰ Bánffy a párizsi magyar ügyvivőnek számolt be a találkozóról, nehezen idézhető szavakkal ecsetelve Laroche elutasító és flegmatikus viselkedését. Hevesy Pál párizsi jelentése, 1922. november 17. MNL OL KÜM K 64 1922-11-378 fol. 28.

síti a levantei álnoksággal”. Azonban de Robien úgy vélte, Bánffy kielégítik a társasági élet sikerei, és ambíciói nem lépik túl ezeket a kereteket. Előéletére tett utalással megvetően hozzátette, hogy az európai politikában való eredményes részvételhez feltehetően kevésnek bizonyulnak a balettmesteri képességek.⁶¹

Idehaza közben egyre több híradás jelent meg arról, hogy beteg, testileg és lelkileg megtörve érkezett haza Genfből, és kénytelen gyógykezelés alá vetni magát. Utódjaként szóba került Daruváry Géza, Teleki Pál és Kánya neve is.⁶² Október 5-én valóban beteget jelentett, szabadságra ment. A *Magyarságnak* megbízható információk lehettek a birtokában, vagy helyesen spekulált, mindenesetre megírta, hogy Bánffy a követi megbízásnak is búcsút mondhat, holott a többi lap még decemberben is tényként közölte a párizsi kinevezés hírért.⁶³ A hosszúra nyúlt külügyminiszteri válság december 19-én ért véget, amikor a kormányzó saját kérésére felmentette az állásából. A bársonyszékből felállva is vonzotta a diplomataélet, és joggal számíthatott is arra, hogy valamelyik külföldi magyar képviselőt vezetését mégis sikerül megszereznie. Tett is egy kísérletet azzal, hogy pályázott a törökországi követi tisztségre. Isztambul nem lett volna idegen terep számára, hisz az első világháború idején már Klebelsberg Kunó megbízásából közreműködött a Konstantinápolyi Tudományos Intézet megszervezésében, és annak idején hosszú heteket töltött a városban. Ellenlábasa, Kánya azonban megghiúsította a terveit, ami végképp kedvét szegte.

1923-ban barátja, Klebelsberg felkérte, hogy vállalja el a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó Országos Magyar Képzőművészeti Tanács elnöki tisztségét. Ez a szerv a művészeti élet – építészet, szobrászat, festészet – támogatására, irányítására, bel- és külföldi kiállítások szervezésére volt hivatott.⁶⁴ 1927-ben mondott le e tisztségről. 1923 őszén, a háború után első ízben Erdélybe utazott. Megformálódott benne a

⁶¹ ABLONCZY Balázs: Francia diplomaták Magyarországon 1920–1934. *Századok*, 2000/5. 1168–1169.

⁶² *Ellenzék*, 1922. október 12. 3., *Az Est*, 1922. október 24.

⁶³ *Magyarság*, 1922. október 14. 1.

⁶⁴ BÁNFFY Miklós: *Huszonöt év*. I. m. 170.

vélemény, hogy Magyarországon már nincs szükség rá, így 1926-ban hazatelepült Erdélybe, és felvette a román állampolgárságot.

Minisztersége alatt – ami valójában mindig is volt – színházi és íróember maradt. Gondos munkával maga tervezte például a magyar diplomaták díszegyenruháját, amely a nyugatias frakkból, aranszegélyű nadrágból és tollas kalapból (Zweispitz) állt, azzal, hogy magyaros jellegű himzést adott a frakknak.⁶⁵ Az úgynevezett chiffre – azaz bársonygalléros zöld – frakk viselését kizárólag magyar címeres aranygombokkal engedélyezte.⁶⁶ Később díszmagyarokat is tervezett, például Albrecht főherceg számára is készített ruhatervet a felsőház nyitoulására.⁶⁷ A külügyi szolgálatban dolgozók számára a trianoni tragédiára való tekintettel előírta, hogy ünnepi alkalmakkor ne a színes díszmagyart, hanem fekete magyar öltözéket viseljenek, a katonai egyenruha viselését pedig megtiltotta.⁶⁸

Habitusra, tárgyalókészsége miatt otthonosabban érezte magát a kétoldalú, diszkrét megbeszélések közben, mint a nagyszabású nemzetközi értekezletek vég nélküli plenáris ülésein. Nem csoda, hogy idejének egy részét azzal ütötte el, hogy a konferencia résztvevőiről, a korabeli európai diplomácia fő- és mellékszereplőiről karakterérzékenységű karikatúrákat készített. A genovai konferencián, a Palazzo Reale épületébe belépve kivette az ott munkálkodó tudósító, grafikus kezéből a vázlatfüzetét, és a jelenlévők osztatlan elismerését kiváltva, néhány pillanat alatt egy karikatúrát kanyarított bele a rajzólóról. A körülötte állók állítólag meg is jegyezték, hogy milyen veszedelmes volna, ha Bánffy az aktuális politikai és gazdasági helyzetről alkotott véleményét is a ceruzája hegyére tűzné.⁶⁹ Mint azt a számos kiváló karikatúra bizonyítja: odatűzte. A konferencián látszólag csak társasági életet élt és rajzolgatott. „Miklós gróf Genuában egy kétszáz terítékes sajtóvacsorát rendezett külföldi újságírók és írók ré-

⁶⁵ HORY András: *Bukaresttől Varsóig*. I. m. 47.

⁶⁶ 75/1b.-1922. Rendelet díszmagyar, katonai egyenruha és chiffrefrakknak külföldön való viselése tárgyában. *Külügyi Közlöny*, 1922/1. (január 20.) 1–2.

⁶⁷ *Prágai Magyar Hírlap*, 1927. január 19. 3.

⁶⁸ 10.377/1a.-1921. rendelet. *Külügyi Közlöny*, 1921/2. (október 1.) 27.

⁶⁹ MTI Bizalmas értesítések, 1922. április 16.

szére. A számla hazai pénzben kitett 500 000 lejt. Ezt a nagy összeget pedig szegény jó gazdámnak kellett kifizetnie. Ezután egy külügyminiszteri értekezletre Genfbe utazott. A hatalmas nagy asztalnál szemben ült Csicserin orosz külügyminiszterrel. Az az ötlete támadt, hogy lerajzolja. A vázlatot ott helyben meg is csinálta. Annyira élethű képet sikerült festenie, hogy a rövid Csicserin-féle vörös szakáll szálai valósággal kidomborodtak a képből. Budapesten jőmagam is láttam ezt a képet” – írta róla apja egykori magántitkára, akit aligha lehet „Miklós gróf” iránti elfogultsággal vádolni.⁷⁰ Bánffy a valóságban igyekezett kihasználni kapcsolatait, és kellemes benyomást kelteni a Magyarországgal és a félfudális mentalitásúnak tartott arisztokrata származású magyar politikusokkal nem szimpatizáló körökben és a nemzetközi sajtóban egyaránt. Annyi bizonyos, hogy az említett sajtófogadás pozitív hatásait hírügynökségi és sajtóhíradások is megerősítik. Nem volt lényegtelen, hogy a genovai konferencia idején sokak által olvasott vezető olasz napilap, a *Corriere della Sera* az első oldalon emlékezett meg Magyarországról, de mellette más újságok is beszámoltak az ország helyzetéről, sőt az *Il Cittadino* Bánffy egyik rajzát is leköszölte.⁷¹

Külpolitikusként törekedett rá, hogy a győztes hatalmak bizalmát a maga és az országa számára is elnyerje, és mint gyengébb fél, igyekezzék a szomszédos országokkal különböző engedmények alapján megegyezni. Letért a magyar és német hegemoniák eszméjére alapított külpolitikai útról, és annak anakronizmusát észlelve, módosítani próbált a magyar diplomácia eszköz- és célrendszerén, valamint kommunikációján. Miniszteri tevékenysége számos eredményt hozott, az ország nemzetközi elszigeteltségének oldása érdekében hatékony munkát végzett, teljesítményét mégis kevésnek, külpolitikai attitűdjét pedig karakter nélkülinek ítélték. Emiatt politikailag súlyosan elmagányosodott, és más utat kellett választania a magyarság érdekeinek képviseletére. Az ország és a mindenkori külügyminiszter mozgási lehetőségeit figyelembe véve eredményes tudott lenni, de nem lett sikeres.

⁷⁰ NEMES Gyula: A Bánffy uradalom titkaiból. *Korunk*, 1972/6. 883.

⁷¹ MTI Bizalmas értesítések, 1922. április 29.

Ez is hozzájárult, hogy 1926-ban – nem kis meglepetésre – visszavonult bonchidai birtokára, és felvette a román állampolgárságot. Tudvalévő volt, hogy a románsággal való megegyezésre törekedett, amiért erdélyi körökben ismét sok kritikát kapott, de a liberalizmusától távol álló magyar politikai környezetben is alig talált megértésre. Ez is az oka, hogy nem a politika terén, hanem a művészi körökben kereste a helyét. 1939-ben azonban mandátumhoz jutott a román országgyűlésben, a második bécsi döntés után pedig a magyar országgyűlés felsőházának lett tagja, ahol a Külügyi Bizottságban tevékenykedett. 1943 nyarán Kállay Miklós miniszterelnök közvetítő szerepre kérte föl. Bukarestbe utazott, hogy ott Iuliu Maniu volt miniszterelnökkel, pártvezérrel tárgyaljon Románia és Magyarország együttes kiugrásáról a háborúból, illetve a vitás területi kérdésekről. 1944 őszén tárgyalt Horthyval a kiugrásról, és azért is közbenjárt, hogy a magyar hadsereg Kolozsvárt harc nélkül adja fel, elkerülve az értelmetlen pusztítást.⁷² Még Kolozsvár október 11-i eleste előtt Budapestre utazott, s ottani, Reviczky utcai házában élte végig a főváros ostromát.

1945. március 8-án indult haza Budapestről családjával együtt egy marhavagonban. Miután a németekkel való kollaborációval vádolták, emberként és íróként is megaláztatásokban volt része. Birtokait elkobozták, ingatlanjait államosították, és minden jövedelemforrása megszűnt. 1949 októberének elején koldus-szegényen és betegen tért vissza Budapestre. 1950. június 6-án halt meg, négy nap múlva temették el a Farkasréti temetőben.

⁷² GAAL György: *Gróf Bánffy Miklós: Főúri életpálya a politika és művészetek jegyében*. Erdélyi Tudományos Füzetek, 2012. 130.